

Голові разової спеціалізованої
вченої ради ДФ 20.051.243
Карпатського національного університету
імені Василя Стефаника,
доктору політичних наук, професору,
професору кафедри політичних наук,
Монолатію Івану Сергійовичу
(76018, м. Івано-Франківськ,
вул. Шевченка, 57)

РЕЦЕНЗІЯ

кандидата політичних наук, доцента, доцента кафедри політичних наук
Карпатського національного університету імені Василя Стефаника

Липчук Оксани Іванівни

на дисертаційну роботу Савлюка Богдана Івановича

«Український націоналізм у сучасному інформаційному просторі України»,
поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань
05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 052 Політологія

Актуальність теми дослідження. Тема дисертаційного дослідження Б. І. Савлюка присвячена одній із найбільш складних і водночас недостатньо розроблених в українській політичній науці проблем – функціонуванню українського націоналізму в сучасному інформаційному просторі України. Актуальність обраного напрямку зумовлена глибокими трансформаціями інформаційного простору у ХХІ столітті, унаслідок яких медіа перестають бути виключно каналом передачі повідомлень і перетворюються на самостійного політичного актора, здатного формувати ідентичності, мобілізувати соціальні групи, конструювати образи «свого» й «чужого», легітимізувати або делегітимізувати політичні ідеології (с. 19).

Слушним є звернення здобувача до проблеми медіа-опосередкованого характеру сучасного націоналізму: уявлення про націю, націоналістичні рухи,

цінності, історію, героїв і ворогів громадяни отримують переважно з інформаційного простору – телебачення, новинних сайтів, соціальних мереж, документальних фільмів, блогів. Такий підхід відповідає сучасним тенденціям розвитку політичної науки, яка дедалі більше акцентує увагу на дослідженні політичної комунікації як чинника конструювання ідеологій та ідентичностей (с. 19–20).

Актуальність дослідження посилюється й тим, що в умовах Війни за Незалежність України медіа виступають не лише інструментом інформування, а й стратегічним ресурсом інформаційного спротиву проти російської пропаганди, яка тривалий час нав'язувала суперечливі інтерпретації українського націоналізму. Попри значну кількість праць, присвячених українському націоналізму, роль медіа як чинника його сучасної трансформації залишається недостатньо осмисленою, що й визначає наукову прогалину, на заповнення якої спрямована рецензована робота. З огляду на це – вибір теми дисертації є актуальним, науково виправданим і практично важливим, особливо в контексті розроблення державної політики інформаційної безпеки та протидії дезінформації (с. 19–20).

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана на кафедрі політичних наук Карпатського національного університету імені Василя Стефаника в межах наукової теми кафедри «Трансформація сучасної політичної системи України: внутрішньополітичні виклики та зовнішні впливи» (номер державної реєстрації 0117U004396). Тема дисертації затверджена Вченою радою Карпатського національного університету імені Василя Стефаника (протокол № 10 від 06 грудня 2022 р.) (с. 20).

Обраний напрям дослідження органічно вписується в зазначену наукову тематику, оскільки питання медійної репрезентації українського націоналізму безпосередньо пов'язане з внутрішньополітичними викликами трансформації політичної системи України та із зовнішнім інформаційним тиском, спричиненим російською агресією.

Ступінь обґрунтованості наукових положень та висновків. У дисертації забезпечено належний рівень методологічної послідовності. Здобувач спирається на міждисциплінарний підхід, що поєднує класичні та сучасні теорії медіа й масової комунікації з теоріями націоналізму та ідеології. Застосовано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів: системний метод дав змогу розглянути медіа як структурний компонент політичної системи; структурно-функціональний – визначити ідеологічну, мобілізаційну, консолідаційну та контрпропагандистську функції націоналістичних медіа; інституційний підхід – потрактувати медіа як інститут конструювання історичної пам'яті та інформаційної безпеки держави (с. 21–22).

Важливо, що методи не є формальним переліком, а безпосередньо співвіднесені з дослідницькими завданнями: дискурс-аналіз використано для виявлення мовних стратегій делегітимації («радикали», «фашисти», «екстремісти», «бандерівці») та зворотної легітимації націоналізму («захисники», «герої»); контент-аналіз – для емпіричного підтвердження теоретичних положень на матеріалах конкретних публікацій; історико-порівняльний метод – для відмежування наукової історіографії від пропагандистських конструкцій і простеження динаміки медійних оцінок націоналізму в періоди до 2014 року, у 2014–2021 роках та після 2022 року (с. 22–23).

Теоретичну базу дослідження становлять праці у двох провідних напрямках – теорії медіа й масової комунікації (В. Ліпманн, Г. Лассвел, Г. М. Маклуен, Д. Мак-Квейл, Д. Галлін, П. Манчіні, П. Лазарсфельд, Р. Мертон, Е. Кац, Ф. Сіберт, В. Шрамм, Т. Пітерсон, М. Мак-Комбс, Г. Почепцов, В. Іванов, В. Різун та ін.) і теорії націоналізму (Е. Сміт, Е. Гелнер, П. Альтер, Б. Андерсон, Е. Ренан, М. Білліг, Д. Донцов, І. Лисяк-Рудницький, Р. Шпорлюк, О. Зайцев, Г. Касьянов, О. Сич, В. Кулик та ін.) (с. 23).

Джерельна база дисертації є достатньо репрезентативною: список використаних джерел налічує 324 найменування. У роботі поєднано праці зарубіжних і українських дослідників медіа та націоналізму, нормативно-

правові акти, матеріали сучасних українських медіа, націоналістичну та діаспорну пресу, аналітичні публікації, моніторинги Інституту масової інформації та соціологічні дослідження. Такий добір джерел створює достатні підстави для обґрунтованості сформульованих узагальнень (с. 25, 214–248).

Апробація результатів дослідження здійснена на засіданнях кафедри політичних наук Карпатського національного університету імені Василя Стефаника та на VI і VII Міжнародних науково-практичних конференціях «Політичні процеси сучасності: глобальний та регіональний виміри» (м. Івано-Франківськ, 2025 р., 2026 р.). За темою дисертації опубліковано 3 наукові статті у фахових виданнях України категорії Б. Така апробація засвідчує достатній рівень оприлюднення й обговорення основних положень дисертації в науковій спільноті (с. 26–27).

Наукова новизна та достовірність одержаних результатів. Наукова новизна дисертації полягає передусім у тому, що здобувач уперше встановив системний взаємозв'язок між медійними матеріалами і процесами формування сучасного українського націоналізму як динамічної ідеологічної конструкції, довівши, що медіа виступають не лише каналом трансляції політичних ідей, а є структурним елементом політичного процесу, який визначає рамки суспільного сприйняття націоналізму, формує його аксіологічний зміст та впливає на рівень його легітимності в публічному просторі (с. 23).

До вагомих результатів роботи належить здійснений автором комплексний порівняльний аналіз впливу проросійських та проукраїнських медіа на розвиток націоналістичного руху в Україні, що дозволив встановити механізми інформаційної делегітимації та легітимації націоналістичних ідей. Заслуговує на увагу й обґрунтоване в дисертації концептуальне положення про сучасний український націоналізм як мобілізаційну ідеологію, що трансформується під впливом воєнних, безпекових і геополітичних чинників, а медіа виступають каталізатором його переходу на державницький рівень (с. 23–24).

Позитивно варто оцінити сформульоване автором поняття «ліберальна агенда» та виокремлення її основних елементів, удосконалене розуміння деколонізаційної ролі українських медіа в умовах російської агресії, положення щодо амбівалентної природи олігархічних медіа, а також простежену в роботі трансформацію суспільного образу українського націоналізму від етапу стигматизації через фазу героїзації до поступового утвердження як елементу суспільної норми (с. 24–25).

Достовірність одержаних результатів забезпечується широкою джерельною базою, поєднанням якісних і кількісних методів, зокрема результатами дискурс- і контент-аналізу медійних матеріалів, а також логічною відповідністю висновків поставленим завданням дослідження.

Практичне значення результатів дослідження. Дисертація має виразне прикладне спрямування. Одержані результати можуть бути використані органами державної влади під час розроблення стратегій інформаційної безпеки держави, формування політики протидії дезінформації та інформаційним впливам держави-агресора, вироблення концепцій державної комунікаційної політики в умовах воєнного стану. У діяльності медіаспільноти результати дослідження можуть бути застосовані для розроблення редакційних політик щодо висвітлення тем національної ідентичності та націоналізму, створення етичних стандартів подачі ідеологічно чутливих тем, підвищення рівня відповідальності медіа в умовах інформаційної війни (с. 25–26).

Матеріали дисертації можуть бути застосовані в освітньому процесі під час підготовки фахівців у галузях політології, масових комунікацій та державного управління, а запропонована концептуалізація сучасного українського націоналізму як адаптивної мобілізаційної ідеології може слугувати теоретичною моделлю для подальших наукових досліджень (с. 26).

Загальна оцінка змісту роботи. Дисертаційна робота Б. І. Савлюка є самостійним, цілісним дослідженням, яке охоплює теоретичні, історико-політологічні та емпіричні аспекти функціонування українського націоналізму

в сучасному інформаційному просторі. Структура роботи відповідає меті й завданням дослідження: дисертація складається зі вступу, трьох розділів (десяти підрозділів), висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг роботи становить 258 сторінок, з яких 195 сторінок – основний текст (с. 27).

У вступі здобувач послідовно обґрунтовує актуальність теми, визначає мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, розкриває методологію, наукову новизну, практичне значення, особистий внесок, апробацію та структуру роботи (с. 19–27).

Перший розділ має теоретико-методологічний характер: у ньому проаналізовано теоретичні та методологічні аспекти дослідження медіа, з'ясовано вплив медіа на політичні інститути та процеси, здійснено тлумачення й класифікацію ідеологій, а також розкрито поняття та сучасний розвиток націоналізму в Україні (с. 28–112).

Другий розділ присвячено впливу медіа на сприйняття сучасного українського націоналізму. Дисертант аналізує ліберальну агенду та її вплив на націоналістичний рух в Україні, розкриває деструктивний вплив проросійських медіа на процеси розвитку українського націоналізму та досліджує олігархічний фактор у медіа, доводячи його здатність одночасно підтримувати патріотичну риторику, дискредитувати націоналізм і комерціалізувати національну ідею (с. 113–151).

Третій розділ присвячений конструктивному дискурсу медіа в поступі сучасного українського націоналізму: розкрито ресурсний потенціал українських націоналістичних медіа в контексті розбудови націоналістичного руху, проаналізовано внесок проукраїнських медіа в розвиток націоналістичного руху та досліджено зміну вектору медіа щодо націоналістичного руху в процесі Війни за Незалежність України. У цьому розділі автор переконливо показує еволюцію медійної репрезентації націоналізму від стигматизації («радикали») до героїзації («захисники»,

«герої») та утвердження націоналізму як елементу державницької ідеології (с. 152–203).

Висновки дисертації логічно узагальнюють результати проведеного аналізу, зокрема простежену еволюцію державної політики у сфері медіа з виокремленням нового, сьомого, періоду, що розпочався у 2022 році, а також обґрунтування тези про російське вторгнення як каталізатор «політичного ренесансу» українського націоналізму (с. 204–213).

Дисертація справляє враження методологічно виваженого й самостійного дослідження, у якому теоретичне осмислення взаємозв'язку медіа та ідеології поєднано з ґрунтовним аналізом українського націоналізму та актуальним емпіричним матеріалом сучасних українських медіа.

Оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. Результати дослідження засвідчують, що Б. І. Савлюк володіє комплексом базових і спеціальних методів політичної науки, здатен опрацьовувати різнотипні джерела (нормативно-правові акти, наукові праці, матеріали медіа, соціологічні дані), систематизувати значний за обсягом матеріал і формулювати власні узагальнення. Автор демонструє вміння поєднувати теоретичний аналіз категорій, історико-порівняльне вивчення медійних дискурсів та емпіричну верифікацію теоретичних положень засобами дискурс-і контент-аналізу (с. 21–23).

Відсутність порушення академічної доброчесності. Ознайомлення з текстом дисертаційної роботи дає підстави констатувати, що вона виконана з дотриманням принципів академічної доброчесності. Використані джерела, ідеї та положення інших авторів супроводжуються відповідними посиланнями. Ознак академічного плагіату, некоректного запозичення чи порушення норм наукової етики не виявлено. Дисертація є результатом самостійної дослідницької роботи здобувача.

Дискусійні положення та зауваження. У цілому позитивно оцінюючи обрану дослідницьку стратегію, структуру роботи та одержані результати, вважаємо за доцільне звернути увагу на низку положень, які мають

дискусійний характер і можуть бути враховані автором у подальшій науковій роботі.

1. Емпіричну основу дослідження становлять матеріали медіа та вторинні соціологічні дані. Доцільним було б доповнити роботу авторським соціологічним інструментарієм – експертними інтерв'ю з журналістами, редакторами й представниками націоналістичних організацій або опитуванням аудиторії, що дозволило б безпосередньо верифікувати вплив медійних дискурсів на суспільне сприйняття націоналізму.

2. У першому розділі дисертації наведено кілька наукових підходів до тлумачення поняття «інформаційний простір» (В. Карпенко, О. Солодка, А. Осмолівська та ін.). Разом із тим, доцільним було б сформулювати авторське операціональне визначення категорії «сучасний інформаційний простір України» та чіткіше окреслити хронологічні межі поняття «сучасність» стосовно предмета дослідження, що посилює категоріальну цілісність роботи.

3. У висновках дисертації слушно зазначено, що після санкцій РНБО проти проросійських телеканалів важливими каналами поширення пропаганди залишаються Telegram-канали. Разом із тим, у структурі роботи новим медіа, соціальним мережам та блогосфері приділено порівняно менше уваги, ніж традиційним медіа. Окремий підрозділ, присвячений репрезентації українського націоналізму в соціальних мережах, суттєво збагатив би емпіричну базу дослідження з огляду на домінування цифрових платформ у медіаспоживанні українців.

4. У другому розділі автор послідовно аналізує вплив медіа з ознаками ліберальної агенди, проросійських та олігархічних медіа. Водночас доцільним видається чіткіше концептуальне розмежування цих типів медіа, адже на практиці вони можуть перетинатися (олігархічні медіа могли транслювати як проросійські, так і ліберальні наративи). Розроблення типології медіа за критеріями власності, редакційної політики та ідеологічної спрямованості посилює аналітичну чіткість дослідження.

5. Здійснена автором періодизація медійних оцінок націоналізму (до 2014 року, 2014–2021 роки, після 2022 року) є обґрунтованою. Водночас заслуговувала б на докладнішу аргументацію можливість виокремлення додаткових підперіодів, зокрема 2019–2022 років, коли зміна політичної влади та відповідні трансформації інформаційної політики могли позначитися на медійній репрезентації націоналістичного руху.

Проте висловлені зауваження мають дискусійний і рекомендаційний характер, є побажаннями щодо продовження наукового дослідження проблематики українського націоналізму в інформаційному просторі і не впливають на загальну позитивну оцінку рецензованої дисертації, яка написана зі знанням і розумінням досліджуваної проблеми.

Загальний висновок. Дисертаційна робота Богдана Івановича Савлюка «Український націоналізм у сучасному інформаційному просторі України» є самостійним, цілісним і завершеним науковим дослідженням, виконаним на актуальну тему. У роботі розкрито важливу для сучасної політичної науки проблему, обґрунтовано її значення для державної інформаційної політики України, запропоновано теоретичні підходи до розуміння взаємозв'язку медіа та націоналізму й сформульовано практичні рекомендації.

За актуальністю теми, рівнем наукової новизни, обґрунтованістю основних положень, достовірністю висновків і практичною цінністю одержаних результатів, повнотою їх викладення в опублікованих здобувачем наукових працях дисертація відповідає вимогам спеціальності 052 Політологія та вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами), а також «Вимогам до оформлення дисертації», затвердженим Наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40 (зі змінами).

У процесі виконання дисертації здобувачем дотримано принципів академічної доброчесності. Використані джерела, положення, ідеї та висновки

інших авторів належним чином оформлені з відповідними бібліографічними посиланнями. Ознак плагіату чи інших порушень академічної етики не виявлено.

На основі проведеного аналізу можна зробити висновок, що дисертація відповідає критеріям, установленим для наукових кваліфікаційних робіт цього рівня, а її автор – Богдан Іванович Савлюк заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 052 Політологія в межах галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки.

Рецензент:

кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політичних наук
Карпатського національного університету
імені Василя Стефаника

Оксана ЛИПЧУК